

KONSTITUTSIYA- ERKIN VA FAROVON HAYOT GAROVI

Fatxullayev Nuriddin Faxriddin o'g'li

Toshkent amaliy fanlar universiteti, Tarix va filologiya fakulteti, tarix yo'nalishi 4-bosqich talabasi
Elektron pochta: nfatxullayev77@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada Konstitutsiyaning davlat va jamiyat taraqqiyotidagi o'rni, shuningdek, fuqarolarning erkin va farovon hayot kechirishidagi hal qiluvchi ahamiyati tahlil etiladi. Asosiy Qonunning demokratik qadriyatlarni mustahkamlash, inson huquq va erkinliklarini kafolatlash, ijtimoiy adolat va barqarorlikni ta'minlashdagi o'rni ilmiy asosda yoritiladi.

Kalit so'zlar: Konstitutsiya, modda, qonun, ijtimoiy, siyosiy, shaxsiy, madaniy, tahrir, Prezident

KIRISH

Har qanday davlatning barqaror rivojlanishi, fuqarolarining munosib hayot kechirishi va jamiyatda adolat ustuvor bo'lishi eng avvalo uning Konstitutsiyasiga bog'liq. Konstitutsiya - davlatning siyosiy-huquqiy asoslarini, fuqarolarning huquq va erkinliklarini, davlat tuzilishini hamda jamiyat taraqqiyotining asosiy tamoyillarini belgilab beruvchi oliy huquqiy hujjatdir. Shu bois u nafaqat davlat boshqaruvining poydevori, balki erkin, xavfsiz va farovon hayotning ham asosiy kafolatidir.

O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi ham fuqarolar huquqlarini himoya qiluvchi va ularga farovon yashash sharoitlarini yaratib berish uchun xizmat qiluvchi huquqiy asos sifatida alohida ahamiyat kasb etadi. Mazkur maqolada Konstitutsiyaning jamiyat hayotidagi o'rni va uning erkinlik hamda farovonlikka erishishdagi beqiyos roli tahlil qilinadi.

Inson huquq va erkinliklarini himoya qilish, har bir davlatning fundamental vazifalaridan biri hisoblanadi. ushbu jarayonni taminlamay turib, hech qaysi davlat o'zini chin manoda huquqiy va demokratik davlat sifatida talqin qila olmaydi. Inson huquq va erkinliklari masalasini tushunishimiz uchun ularni guruhlash, tizimlashtirish muhim ahamiyat kasb etadi. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining ikkinchi bo'limida ifodalangan inson huquq va erkinliklari ham mazmuni va bajarilish sohalari bo'yicha tizimlashtirilgan.

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida inson huquq va erkinliklari mazmuni va bajarilish sohalari bo'yicha quyidagi tartibda bo'linadi:

1. Shaxsiy huquq va erkinliklar (VII bob, 25–35-moddalar)[1.,10-bet]
2. Siyosiy huquqlar (VIII bob, 36–40-moddalar)[1.,16-bet]
3. Iqtisodiy, ijtimoiy, madaniy va ekologik huquqlar (IX bob, 41–53-moddalar)[1.,17-bet]

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida mustahkamlab qo'yilgan asosiy huquq va erkinliklar "Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi" (1948-yil), "Fuqaroviy va siyosiy huquqlar to'g'risidagi xalqaro pakt" (1966-yil), "Iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquqlar to'g'risidagi xalqaro pakt" (1996-yil) kabi inson huquqlari bo'yicha xalqaro shartnomalarga to'liq mos keladi.

TADQIQOT METADALOGIYASI

Ushbu tadqiqotning asosiy maqsadi — O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining erkin va farovon jamiyat qurishdagi o'rni, ahamiyati va amaliy ta'sirini tahlil qilish hamda inson huquqlari,

demokratik qadriyatlar va farovonlik darajasiga ta'sir etuvchi konstitutsiyaviy tamoyillarni ilmiy asosda o'rganish.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili

Konstitutsiya erkin va farovon hayot kafolati sifatida barcha manbalarda markaziy mavzu hisoblanadi.

Shavkat Mirziyoyev qarashlarida Konstitutsiya davlat va jamiyat barqarorligi, fuqarolarning huquq va erkinliklarini himoya qilishning asosiy vositasi sifatida yoritilgan.

Ilmiy maqolalar va manbalar Konstitutsiyaning demokratik qadriyatlar, huquqiy davlat va fuqarolik jamiyati rivojida muhimligini tasdiqlaydi.

NATIJALAR VA ULARNING TAHLILI

Davlat mustaqilligi uchun qo'yilgan asosiy qadam sifatida e'tirof etiladigan, 1990-yil 20-iyunda qabul qilingan Mustaqillik deklaratsiyasi yangi Konstitutsiyani yaratish uchun asos bo'ldi. Deklaratsiya qabul qilingan Oliy Kengash sessiyasida yangi konstitutsiya ishlab chiqish zarurati haqida xulosaga kelindi hamda Konstitutsiya loyihasini tayyorlash uchun 64 kishidan iborat komissiya tu- zildi. Konstitutsiya loyihasida jahonda umume'tirof etilgan prinsiplar va g'oyalarga amal qilish bilan birga, unda o'zbek xalqining davlatchiligi, ajdodlarimiz g'oyalari, qadriyatlarimiz o'z ifodasini topishiga alohida e'tibor berildi. Konstitutsiya loyihasining umumxalq muhokamasi uch oy davom etdi. Umumxalq muhokamasi jarayonida kelib tushgan 6000-ta taklif asosida loyihaga 80-dan ortiq tuzatishlar kiritildi. 1992-yil 8-dekabrda Oliy Kengash ning XI sessiyasida loyiha ma'qullandi va O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi qabul qilindi. Mustaqil O'zbekistonning Konstitutsiyasi shu tarzda amalga kiritildi. 8-dekabr O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi qabul qilingan kun, umumxalq bayrami deb e'lon qilindi. 1992-yil 8-dekabrda qabul qilingan O'zbekiston Respublikasi Kons- titutsiyasi muqaddima, 6-bo'lim, 26-bob va 128-moddadan iborat bo'lgan.

Mustaqilikka erishganimizdan so'ng xalqimizning milliy ongi, manaviyati, qadriyatlari siyosiy, ijtimoiy huquq va erkinliklari qaytadan tiklandi. Natijada mustaqil O'zbekiston respublikasi oliy kengashining XII-chaqiriq, XI-sessiyasida (1992-yil, 8-dekabr) huquqiy va xalqaro ahamiyatga molik hujjat-Konstitutsiya qabul qilindi. Ushbu Konstitutsiyaning qabul qilinishi xalqimizning oliy yutug'idir, zero unda xalqimizning madaniy qadriyatlari, milliy mintaliteti, axloqiy sifatleri, ko'p millatli mamlakatimizda xalqaro totuvlik, dinlararo bag'rikenglik kabi tamoyillar o'z ifodasini topgan. [2.,76-bet]

Haqiqattan ham Konstitutsiyamizdagi inson va jamiyatga, hukumat va davlatga, boshqa hokimyat organlariga bo'lgan munosabat diqqatga sazovordir.

Shaxsiy huquq va erkinliklarimiz bo'lmish Yashash huquqi, Uy-joy daxlsizligi huquqi, Insonning sha'ni va qadr-qimmatini daxlsizligi huquqi, Erkinlik va shaxsiy daxlsizlik huquqi, Aybsiz deb hisoblanish huquqi (aybsizlik prezumpsiyasi), Malakali yuridik yordam olish huquqi, vijdon erkinligi, fikrash, so'z va etiqod erkinligi huquqi;

Siyosiy huquqlarimiz bo'lmish davlat xizmatiga kirish huquqi, saylash va saylanish, referendumga ovoz berish, miting, yig'ilish va namoyishlar o'tkazish, ommaviy harakatlarda ishtirok etish, vakolatli organlarga murojaat qilish, kasaba uyushmalari va siyosiy partiyalarga azo bo'lish huquqi;

Iqtisodiy va madaniy huquqlarimiz bo'lmish mulkdor bo'lish, mulkni erkin tasarruf etish, Madaniy hayotda ishtirok etish, Ilmiy taraqqiyot natijalaridan foydalanish, Ilmiy, texnikaviy va badiiy ijod erkinligi, Madaniy merosdan erkin foydalanish, Madaniy an'ana va urf-odatlarini saqlash va ulardan foydalanish huquqi;

Ijtimoiy huquqlarimiz bo'lmish tal'im olish, mehnat qilish, erkin kasb tanlash, adolatli mehnat sharoitlarida ishlash, dam olish, mehnatga adolatli haq olish, sog'liqni saqlash, ijtimoiy ta'minot olish huquqi va boshqa huquq-majburiyatlart bosh qomusimizda mustahkamlab qo'yilgan.

Hayot, jamiyat doimiy ravishda rivojlanishda bo'lganligi uchun undagi barcha narsalar ham o'zgarishi tabiiy holdir. Jamiyatning rivojlanib borishi natijasida yangi ijtimoiy munosabatlar, ehtiyojlar vujudga keladi. Bu esa o'z-o'zidan ushbu o'zgarishlarni konstitutsiyada mustahkamlash zaruratini keltirib chiqardi va bu Konstitutsiyaga o'zgartirish kiritish va yangi tahrirdagi konstitutsiyani qabul qilish zaruratini keltirib chiqardi. 2022-yilda yangi prezidentlik muddatiga kirishish marosimidagi ma'ruzasida Shavkat Mirziyoyev, saylovoldi uchrashuvlarida saylovchilardan tushgan istaklar natijasida Konstitutsiyamizga jiddiy o'zgartirish kiritish taklifini ilgari surgan edi. 2022-yil 20-mayda 47-nafar a'zodan iborat konstitutsiyaviy komissiya tuzildi. Komissiya tarafidan tayyorlangan loyiha 2023-yil 30-aprelda umumxalq referendumiga qo'yildi va 90,21-% ovoz bilan maqullandi. [3.,78-79-betlar]

Konstitutsiyaning dastlabki 1-moddasida O'zbekiston-suveren, demokratik, huquqiy, ijtimoiy, dunyoviy davlat ekani qat'i belgilab qo'yildi.

Huquqiy davlat- huquq ustuvorligi ta'minlangan, inson va fuqarolarning huquq va erkinliklari kafolatlangan, qonunlar oldida barcha teng va hisobdor bo'lgan, hech kim qonundan ustun turmaydigan davlatdir.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev 2022-yil 20-iyunda Konstitutsiyaviy komissiya a'zolari bilan uchrashuvda: "Faqat huquqiy davlat sharoitidagina insonning hayoti, erkinligi, sha'ni, qadr-qimmatini to'liq ta'minlash, tom ma'noda xalqparvar boshqaruv tizimini shakllantirish mumkin", deb ta'kidlagan edi.

Ijtimoiy davlat-har bir inson uchun farovon turmush darajasi, xususan, sifatli ta'lim, kafolatli tibbiy xizmat, munosib mehnat sharoiti va adolatli ish haqi, pensiya va nafaqalar, uy-joyli bo'lish sharoiti mavjud bo'lgan, hech bir fuqaro o'z muammolari bilan yolg'iz qolmaydigan adolatli davlatdir.

Yangilangan Konstitutsiya chinakam xalq Konstitutsiyasi bo'lib, undagi shaxsiy, ijtimoiy, iqtisodiy va siyosiy huquqlar qariyb 3,5-baravarga ko'paydi. Ushbu Konstitutsiyani qabul qilish jarayonida 220-mingdan ortiq talab va takliflar tushdi. Bunga qadar 1992-yildan buyon konstitutsiyaga jami 15-marta o'zgartirish kiritilgan edi. Yangilanish natijasida, bosh qomusdagi moddalar soni 128-tadan 155-tagacha, undagi normalar esa 275 -tadan 434-tagacha oshdi. Umuman, rasmiylarga ko'ra, konstitutsiya 65 foizga yangilangan.

Shu o'rinda qiyosiy tahlil orqali Konstitutsiyadagi ba'zi o'zgarishlarni ham aytib o'tsak, foydadan holi bo'lmaydi:

1. 15-moddaga quyidagicha qo'shimcha qo'shildi: O'zbekiston respublikasida O'zbekiston respublikasi konstitutsiyasi va qonunlarning ustunligi so'ssiz tan olinadi. [1.,7-bet]

Konstitutsiyaning to'g'ridan to'g'ri amal qilishi fuqarolarga nafaqat qonunlar, balki bevosita konstitutsiyadagi normalarga ham asoslangan holda ish olib borishga, xususan sudga murojaat qilishga imkon beradi.

Referendumda qabul qilingan qonunga binoan, Oliy sud 3-oy ichida tegishli Plenum qarorini qabul qilishi kerak. Bu qaror asosida sudlar tomonidan konstitutsiya normalarini to'g'ridan to'g'ri amal qiluvchi hujjat sifatida qo'llash yuzasidan yagona sud amaliyoti joriy etiladi.

2. Barcha noaniqliklar – inson foydasiga

Konstitutsiyaning yangi tahririga asosan: Inson bilan davlat organlarining o'zaro munosabatlarida yuzaga keladigan qonunchilikdagi barcha ziddiyatlar va noaniqliklar inson foydasiga talqin etiladi. [1.,10-bet]

Ijtimoiy munosabatlar cheksiz shakllarga ega, ularni normativ-huquqiy hujjatlarda to'liq kodifikatsiya qilib chiqish amalda imkonsiz.

Endilikda, qonunchilikda aniq belgilab qo'yilmagan masalalarda ziddiyat yuzaga kelsa, masala davlat emas, inson foydasiga hal etiladi.

3. O'qituvchilar alohida e'tirofda

Konstitutsiyaga o'qituvchilar haqida modda qo'shildi. (52-modda)

Shu tariqa, ustozlar huquq sohasi vakili bo'lmagan, lekin oliy qonunda alohida tilga olingan yagona kasb egalariga aylandi. Konstitutsiyada nomi keltirilgan o'qituvchilardan boshqa kasb egalarining barchasi – huquq sohasi vakillari (sudyalar, prokurorlar va advokatlar). Boshqa holatlarda kasb egalari emas, sohalar haqida gap ketgan (masalan, ommaviy axborot vositalari, turli jamoat birlashmalari).

XULOSA

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi erkin va farovon jamiyat barpo etishning asosiy huquqiy poydevori hisoblanadi. U nafaqat davlat boshqaruvining shaklini belgilaydi, balki fuqarolarning huquq va erkinliklarini himoya qilish, jamiyatda adolat va barqarorlikni ta'minlash imkonini beradi. Shu bilan birga, Konstitutsiya davlatning qonun ustuvorligini ta'minlaydi, huquqiy tizimning barqaror ishlashini kafolatlaydi va inson huquqlari, fuqarolik jamiyati va demokratik institutlarning rivojlanishini ta'minlaydi. Tadqiqot shuni ko'rsatdiki, Konstitutsiyaga asoslangan qonuniy va huquqiy tizim erkin va farovon hayot uchun muhim garovdir.

Xulosa qilib aytganda, Konstitutsiya nafaqat huquqiy hujjat, balki erkinlik va farovonlikni kafolatlovchi, davlat va jamiyat barqarorligini ta'minlovchi muhim vositadir.

ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. Toshkent-2023.
2. N.Oblomurodov, F.Tolibov. O'zbekistonning eng yangi tarixi. "Iqtisod-moliya" 2022.
3. O.T.Husanov. Konstitutsiyaviy huquq. Toshkent-2024